

Олена Цапок, Тетяна Недбайло
(Черкаси, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВИСВІТЛЕННЯ ВОЄННОЇ ТЕМАТИКИ НА ТЕЛЕБАЧЕННІ

У 2014 році Росія почала збройну агресію проти незалежної України. Відтоді в суспільстві виникла потреба в інформації щодо протистояння на Сході, а наші вітчизняні медійники зіштовхнулися з низкою нових викликів, пов'язаних з екстремальною роботою в гарячій точці, якою став зазначений регіон, та висвітленням актуальної воєнної тематики. Насамперед її розкривали військові журналісти, що перебували в зоні бойових дій. Інші медійники, які перебували на мирній території, створювали новини на підставі зведень Генштабу Збройних сил України та коментарів воєнних експертів. Проте з початку повномасштабного вторгнення у 2022 році фактично кожен медійник став очевидцем воєнних злочинів і мав пристосовуватися до нових умов праці в умовах воєнного часу, розкриваючи воєнну тематику, що набула ще більшої актуальності.

Насамперед зазначимо, що воєнна тематика як тематичний вектор медіа стала об'єктом вивчення у багатьох наукових працях. Так, її особливості певною мірою розкриті в дослідженнях Л. Кузьменко, Л. В. Куш, М. Дворового, О. Погорелова [4], І. М. Копотуна, І. М. Коропатніка, М. А. Микитюка [3] та інших. Водночас у контексті увиразнення цього об'єкта у воєнних реаліях сьогодення він потребує більш глибокого окреслення на базі аудіовізуальних медіа.

Поняття “воєнна тематика” прямо пов'язане зі значенням слова “воєнний” – тобто той, який стосується війни, пов'язаний з нею: закон, конфлікт, напад, переворот, період, потенціал, режим, стан, час, боротьба, загроза, історія, катастрофа, небезпека, обстановка, операція, підтримка, політика, проблема, провокація, ситуація, випробування, вторгнення, втручання, приготування, дії, події, зусилля, інтереси, плани [4]. Відповідно контент у медіа, що розкриває перераховані аспекти, належить до воєнного.

Варто зазначити, що війна спонукала медіа вкотре переосмислити свою місію та завдання в суспільстві. За твердженням виконавчої директорки ГО “Інститут масової інформації” Оксани Романюк, “війна змусила медіа вийти зі своєї звичної зони комфорту, змінити підходи до комунікації з аудиторією, формування контенту, фінансової стійкості й навіть прозорості” [2].

З огляду на зазначене, під час висвітлення воєнної тематики на телебаченні журналісти насамперед мають справу з етичними дилемами та правовими стандартами. Як констатує Комісія журналістської етики, у воєнний час кожне медійне повідомлення має бути зваженим та повним: “...розповідаючи про жертв війни, журналістам недостатньо просто констатувати факт – потрібно дати аудиторії ширший контекст. Наприклад, зазначити, чому це сталося, як можна покарати винних, що вже робиться в цьому напрямі, чим можна допомогти тощо” [5]. Діючи саме так, журналісти, зокрема телевізійники, дотримуються етичних норм, виявлять турботу про свою аудиторію, не експлуатуючи при цьому її емоції.

У зв'язку з воєнним станом в Україні загострилося питання юридичних стандартів. В умовах війни вони зазнали певних змін, зумовлених вимогами воєнного часу на обмеження поширення інформації, яка належить до державної таємниці, а також може бути такою, що через оприлюднення має змогу завдати шкоди безпеці громадян та загалом держави. Передусім ці обмеження розкриті в статті 8 Закону України “Про державну таємницю” (<http://surl.li/cgxcje>). Також вони містяться в Наказі №73 Головнокомандувача ЗСУ В. Залужного “Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану”. Зокрема, в останньому розкрито детальний перелік відомостей, оприлюднення яких призводить до небажаної обізнаності ворога щодо дій ЗСУ, про сили оборони, а відтак до підвищення вразливості певних об'єктів та громадян, до перешкоджання виконанню бойових завдань ЗСУ та ППО. Оскільки зазначений вище документ, з одного боку, зробив зрозумілим тематичний спектр воєнної інформації, що не можна

оприлюднювати за будь-яких обставин, з іншого боку, він ускладнив роботу медійників щодо збору важливої інформації, зокрема здійснення відеофіксації наслідків ракетних ударів на місці злочинів РФ. Тож згодом через наполегливість медійників та громадських організацій щодо врегулювання цього питання, Міністерство оборони України дало дозвіл журналістам збирати інформацію на місцях відразу після обстрілів, але оприлюднювати її лише згодом: для цивільних об'єктів через 3 години, а для військових через 12 годин.

Зважаючи на окреслені вище обмеження, в медіа посилилася цензура. І хоча будь-яка цензура в Україні заборонена Конституцією (ст.15), варто зауважити, що воєнний стан передбачає збільшені повноваження для регулювання медійного сектора [4]. З початку війни стало зрозуміло, що оперативне й детальне розкриття інформації про результати дій ворога, зокрема ракетних обстрілів, дає йому змогу відкоригувати свої дії далі й зробити більш влучними.

Як зазначають дослідники, воєнний стан приніс низку заборон на поширення інформації, яка може зашкодити обороні України внаслідок розкриття даних про військові операції, тож відповідно до умов такого стану в державі діє воєнна цензура. Вона забороняє медіа повідомляти відомості про те, що відбувається в зоні бойових дій, про дислокацію військ, про стан їхньої мобілізаційної та бойової готовності тощо. Також воєнна цензура накладає обмеження щодо поширення інформації про результати ракетних атак, переміщення озброєння та боєприпасів, рух або розташування Сил оборони України. Крім того, існують певні вимоги, яких слід дотримуватися, показуючи озброєння та техніку, що надається країнами-партнерами [3]. Усі зазначені інформаційні стандарти повною мірою стосуються телевізійників під час висвітлення воєнної тематики.

Необхідно зазначити, що за порушення норм знімання та розміщення воєнного контенту телевізійники нести кримінальну відповідальність. Так, у 2023 році Верховна Рада доповнила Кримінальний кодекс України положеннями про покарання за несанкціоноване поширення інформації про переміщення військ та військової техніки. Зокрема, розкриття відомостей про переміщення в Україні зброї, озброєння та боєприпасів може призвести до позбавлення волі на 3-5 років. Унаслідок поширення відомостей про переміщення, рух або розташування ЗСУ, що дозволять ідентифікувати місцевість, порушники можуть отримати покарання терміном від 5 до 8 років.

Водночас потрібно констатувати, що у трансформації своєї роботи під час війни телемедійники вбачають і позитивні тенденції. Наприклад, у коментарі для статті “Усвідомлення справжньої ваги слова...” для “Детектор медіа” телепродюсерка Оксана Соколова зазначає: “По-перше, ми стали більш згуртовані. На рівні міжособистісної співпраці. По-друге, відкрили нові можливості колаборацій... По-третє, ми ще більше цифровізувалися. Ковід дав нам перший поштовх. Ми навчилися робити телепродукт без багатьох звичних інструментів. Повномасштабна війна змусила йти цим шляхом далі і розвертатися від класичного ефірного телевізійного телемовлення в бік різних диджитал-платформ” [2].

Аналізуючи висвітлення воєнної тематики на телебаченні, окрему увагу варто звернути і на локальні медіа. Центр розвитку незалежних медіа Media Development Foundation у своєму дослідженні, заснованому на анкетуванні 44 редакцій (у 2022 році) та 37 редакцій (у 2023 році), виокремлює такі проблеми, які доводиться долати регіональним медіа під час воєнного стану: нестача працівників, психологічне навантаження, дефіцит коштів, недостатньо швидке отримання інформації [7].

ГО “Інститут масової інформації” у травні 2024 теж проаналізувала 100 регіональних медіа, визначивши найбільш топові теми, пов'язані з війною. Найпоширенішими темами для новин про війну в цих медіа визначено такі: бойові дії, соціальні наслідки війни, мобілізація, кримінальні новини про війну, новини з окупованих територій, цивільні жертви війни, робота журналістів/активістів, гуманітарна допомога, ВПО, інформація про повітряні тривоги та інше [6].

Своє опитування медійників провела Комісія з журналістської етики, з'ясувавши особливості їхньої роботи під час воєнного стану. Усього опитано 136 осіб, із них – 43% редакторів, 29% журналістів, 10% викладачів фаху “журналістика”, 8% медіаменеджерів та 10% інших працівників медіа. Згідно з результатами, у 58% респондентів повністю або частково виникають складнощі в роботі під час висвітлення тем, пов'язаних із війною, лише у 30% складнощів не виникає, 12% не змогли відповісти [4].

Зважаючи на вищевикладене, можемо зробити висновок, що війна внесла чимало корективів у роботу медійників і нині вони продовжують набувати досвіду щодо розкриття воєнної тематики. Висвітлюючи її на телебаченні, журналісти мають дотримуватися особливих етичних та юридичних нюансів. Працівники аудіовізуальних медіа повинні не лише зважати на соціальну значущість інформації, а й на її обмеження воєнною цензурою.

Література:

1. Буняк В. Дослідження IMI: У регіональних медіа на 7% знизилася кількість новин про війну. URL: <https://detector.media/infospace/article/227994/2024-06-07-doslidzhennya-imi-u-regionalnykh-media-na-7-znyzylasya-kilkist-novyn-pro-viynu/>.
2. Детектор медіа. Усвідомлення справжньої ваги слова. URL: <https://detector.media/community/article/212135/2023-06-06-usvidomlennya-spravzhnoi-vagy-slova-mediynyku-pro-te-shcho-golovnoho-stalosa-z-ukrainskoyu-zhurnalistykoyu-pid-chas-velykoi-viynu/>.
3. Копотун І. М., Коротатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пасіка С. П., Петков С. В. Військова журналістика. Український аспект: становлення української військової журналістики; місце військової

журналістики у медіапросторі в період воєнного стану; правові підстави діяльності військових журналістів під час воєнних дій. Київ: ВД «Професіонал», 2023. 676 с.

4. Кузьменко Л., Куш Л., Дворовий М., Погорелов О. Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики. Київ, 2023. 138 с.
5. Рекомендації КЖЕ щодо висвітлення загибелі людей під час війни. URL: <https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-kzhe-shchodo-vysvitlennia-zahybeli-liudey-pid-chas-viyny/>
6. У регіональних медіа стало менше новин про війну: дослідження IMI. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/u-regionalnyh-media-stalo-menshe-novyn-pro-vijnu-doslidzhennya-imi-i61868>.
7. Media Development Foundation. Стан українських регіональних медіа 2024 року. URL: <https://research.mediadevelopmentfoundation.org/>